

Izabela Woźniak

Instytut Spraw Społecznych

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Edukacja medialna osób starszych*

Media education of the elderly people

Funkcjonowanie osób starszych w zmianie społecznej

W obecnych czasach człowiek stoi przed trudnym wyzwaniem, jakim są postępujące zmiany dotyczące każdego aspektu życia. Zmiany te dotyczą nie tylko stylu życia, ale wiążą się również z systemem wartości, wierzeń, a także zwyczajów. Dla osób młodych, wychowanych już w społeczeństwie informatycznym, zmiany te nie stanowią tak dużej przeszkody czy też wyzwania, jak to ma miejsce w przypadku osób wychowywanych jeszcze w czasach analogowych. Im młodsze pokolenie, tym łatwiej przyswaja nowinki technologiczne, łatwiej i w sposób ciągły rozwija swoje umiejętności. Każda zmiana oznacza dla jego przedstawicieli usprawnienie, udogodnienie, pozwala zaoszczędzić czas i jest odbierana jako aspekt pozytywny, a nawet pożądaný. Niestety osoby starsze nie zawsze te „dobre” zmiany odbierają wyłącznie w sposób pozytywny. Najczęściej tak szybko następujące zmiany stanowią dla nich nie lada wyzwanie. Nie jest im już tak łatwo przyswoić wiedzę potrzebną do korzystania w sposób świadomy i w pełni odpowiedzialny z innowacji. Zmiana, z jaką przyszło im się zmierzyć w obecnej dobie szybkiego rozwoju technicznego, poniekąd wymusiła na nich modyfikację podejścia do obecnych czasów. Osoby, które nie starają się nadążyć za „nowoczesnym życiem” narażone są na wykluczenie społeczne, ponieważ umiejętne

* Niniejszy artykuł opiera się na badaniach prowadzonych na potrzeby pracy licencjackiej pisanej pod kierunkiem dra hab. Norberta G. Pikuły, prof. UP (Woźniak, 2020).

korzystanie z nowoczesnych rozwiązań jest koniecznością i wymogiem umożliwiającym funkcjonowanie i zaspokajanie podstawowych potrzeb.

Obecna doba innowacyjnych technologii wymusza, nawet na osobach starszych, dostosowanie się do aktualnie panujących trendów nowoczesności. Coraz częściej można spotkać się z seniorami, którzy pomimo osiągnięcia wieku emerytalnego pracują zawodowo bądź też po przejściu na emeryturę starają się w dalszym ciągu żyć aktywnie. Są świadomi, że ciągły rozwój jest nieunikniony, co jest równoznaczne z potrzebą rozwijania własnych umiejętności. Jak sugeruje Norbert G. Pikula (2016, s. 17), dla osób żyjących w obecnych czasach koniecznością jest poszukiwanie wartości, swojego miejsca oraz sensu życia.

Zmiana, jaka nastąpiła przez ostatnie lata, jest dla osób starszych związana nie tylko z rozwojem technologicznym, lecz także z przekształceniem struktury rodziny, która dawniej była opoką dla seniorów. To właśnie na rodzinie ciążył obowiązek moralny i społeczny zaopiekowania się jej starszymi członkami. Byli oni bardzo istotnym łącznikiem pokoleń, skarbnicą wiedzy, tradycji. Obecnie model ten uległ całkowitemu przeistoczeniu. Młodzi bardzo wcześnie opuszczają dom rodzinny, pozostawiając rodziców, zanika model rodziny wielopokoleniowej. Osoby starsze nie wpisują się w panujące trendy. Z uwagi na swoje ograniczenia, między innymi zdrowotne, coraz częściej są wykluczani z aktywności, jaka jest preferowana przez młodych. Nie przystają do stylu życia wybieranego przez młodsze pokolenia nastawione na zmianę, sukces i różnorodność kultur. Osoby starsze są zatem świadome obciążenia, jakim staje się obowiązek opieki nad schorowanymi rodzicami, związanego z ograniczaniem młodych ludzi w osiąganiu ich celów, robieniu kariery czy też spełnianiu marzeń.

Poza zmianami, jakie dokonały się w strukturze rodziny, należy wziąć też pod uwagę przekształcenia w ramach środowiska lokalnego. Nie można pominąć tej kwestii, gdyż środowisko lokalne jest, zaraz po rodzinie, jednym z ważniejszych czynników wpływających na rozwój jednostki. To w nim człowiek uczy się panujących zasad, norm, wzorców zachowań, wartości. Jest ono nieodłącznym elementem życia, bez względu na wiek, miejsce zamieszkania, czy też status społeczny. To w nim budowane są więzi społeczne definiowane przez Jana Szczepańskiego jako „zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju” (Szczepański, 1979, s. 238). W takim ujęciu jedną z najważniejszych perspektyw, z jakich rozpatrujemy społeczeństwo, jest trwanie, którego brakuje w obecnych czasach. Młodzi ludzie nie przywiązują wagi do trwałości, są przyzwyczajeni do nieustannej zmiany, a co więcej sami się jej

domagają. Stanowi ona dla nich nieodłączny aspekt rozwoju, jeden z wymogów współczesności. Nie są przyzwyczajeni do stagnacji równoznacznej według nich z zatrzymaniem się w czasie i niemożnością dalszej egzystencji. W sytuacji, z jaką się spotykamy obecnie, trudno jest mówić o porozumieniu międzypokoleniowym, gdzie nie ma już miejsca na tradycje stanowiące dla starszych osób swego rodzaju *sacrum*.

Aktywność osób starszych

Aktywność jest ważnym elementem życia ludzkiego, reguluje stosunki jednostki z otaczającym ją światem. W odniesieniu do osób starszych jest ona koniecznością, gdyż dzięki niej mogą zaspokajać swoje podstawowe potrzeby. Jak zwraca uwagę Iwona Mandrzejewska-Smół (2018, s. 73), aktywność człowieka jest jednym z istotnych przejawów życia. I to nie tylko w sferze fizycznej, ale przede wszystkim – umysłowej. Jej brak jest oznaką starzenia się. Pierwsza wspomniana aktywność ma swoje odzwierciedlenie w takich czynnościach jak uprawianie sportu, zabawa, czyli w tym wszystkim, co jest związane z ruchem. W odniesieniu do drugiego rodzaju aktywności należy uwzględnić wszelkie formy rozwoju umysłowego, edukację oraz umiejętność dokonywania wyborów czy też umiejętne rozwiązywanie problemów.

Podjęcie aktywności przez osoby starsze daje im możliwość wypełnienia wolnego czasu w atrakcyjny sposób i przeciwdziała beczynności, jaka może nastąpić po zaprzestaniu wykonywania pracy zawodowej. Przekłada się ponadto na poprawę relacji rodzinnych. Jej dodatkowym atutem jest nawiązywanie i utrzymywanie więzi społecznych. Przez czytanie literatury czy słuchanie muzyki seniorzy mają możliwość wymiany poglądów, co ma wpływ na relacje społeczne. W życiu osób starszych ważne jest również podejmowanie aktywności religijnej, co stwierdzają Barbara Szatur-Jaworska, Piotr Błędowski i Małgorzata Dzięgielewska (2006, s. 163). Religijność staje się sposobem na zrozumienie sensu życia, co pozwala na pogodzenie się ze starością. Co więcej, aktywne uczestnictwo w ceremoniach jest alternatywą dla samotnego spędzania wolnego czasu, daje możliwość spotkania w gronie osób, które mają podobne zainteresowania.

Osoby starsze podejmujące jakąkolwiek formę aktywności, zgodną ze swoimi pragnieniami, zyskują sposobność do realizacji swoich celów, marzeń. Daje im to poczucie spełnienia, pozwala odnaleźć sens życia i zapobiega stagnacji, wykluczeniu społecznemu. Obecnie starość nie jest już postrzegana jako koniec wszystkiego, co ma pewne znaczenie w odniesieniu do istnienia w społeczeństwie. Jak

wskazuje Agnieszka Nowicka (2010, s. 11), starość jest etapem, na którym człowiek odrzuca stagnację na rzecz podejmowanych działań umożliwiających mu adaptację do nowych warunków egzystencji i pozwalających na odnalezienie sensu życia. Dlatego też coraz więcej uwagi poświęca się aktywizowaniu osób starszych, tak aby zapobiec ich wykluczeniu i marginalizacji. Popularyzuje się pozytywny aspekt starzenia się oraz dobre starzenie się przez wprowadzanie licznych form aktywizowania seniorów. Jednym z przykładów takiej działalności jest organizowanie przez instytucje państwowe między innymi terapii zajęciowych prowadzonych w placówkach całodobowej opieki lub w klubach, które oferują dzienne formy pomocy – wsparcia dla osób starszych. Jak wskazuje Ewelina Zdebska (2010, s. 180–183), zastosowanie takich technik jak arteterapia, ergoterapia czy też socjoterapia ma na celu usprawnienie i rozwój umiejętności w wykonywaniu zwykłych czynności, przyczynia się do poprawy aktywności seniorów, a także ma znaczący wpływ na poprawę relacji i funkcjonowania w środowisku społecznym. Jak zaznacza N.G. Pikuła (2016), kształtowanie odpowiednich postaw w procesie edukacji może wpłynąć na podejmowanie aktywności w późniejszym wieku oraz zapobiec wycofaniu osób starszych. Dlatego też różnorakie formy aktywności nie mogą mieć swojego początku w samym okresie starości. Już u młodych osób powinno się zakorzeniać ich potrzebę, bo warto o nie dbać przez całe życie, a nie dopiero u jego schyłku.

Edukacja osób starszych

Pojęcie edukacji oznacza dla większości tylko edukację instytucjonalną w wieku szkolnym. Jednak właściwe rozumienie edukacji oznacza także przebyte doświadczenia, które mają swoje odzwierciedlenie w całym życiu człowieka oraz przyczyniają się do rozwoju jednostki. Edukacja jest bardzo szerokim pojęciem obejmującym w swojej definicji uczenie się formalne i nieformalne, instytucjonalne, jak również pozainstytucjonalne. Jak stwierdza Mirosława Nowak-Dziemianowicz (2018, s. 181), jest to „organizowanie warunków do rozwoju, który umożliwiłby każdemu uczestniczącemu w tym procesie, aktualizację oraz doskonalenie swoich potrzeb, możliwości czy potencjału i pasji”.

Oprócz wymienionych form edukacji istnieje również kształcenie incydentalne, które trwa przez całe życie człowieka i odbywa się w sposób niezorganizowany. Polega ono na pozyskiwaniu wiadomości pod wpływem środowiska oraz na podstawie własnych doświadczeń. Z uwagi na przesunięcie granicy trwania życia i idący za tym proces starzenia się społeczeństwa zwrócono szczególną

uwagę na konieczność wprowadzenia edukacji osób starszych, aby zapobiec ich wykluczeniu. W obecnej dobie technologii informacyjnej trudno funkcjonować bez edukacji w zakresie obsługi nowinek z tej dziedziny. Osoby starsze przyswajające wiedzę w tym zakresie mają szansę na dłuższe trwanie w zdrowiu oraz samodzielnym funkcjonowaniu. Podejmowanie edukacji w okresie starości ma też inne zalety. Jedną z nich jest możliwość zagospodarowania czasu wolnego, którym po zaprzestaniu pracy zawodowej osoby starsze dysponują w większym wymiarze, niż osoby pracujące zawodowo czy też mające małe dzieci. Kolejnym atutem edukacji całościowej jest to, że ułatwia ona zrozumienie obecnej rzeczywistości społecznej i złożonego charakteru jej zależności.

Korzystanie z nowoczesnych technologii umożliwia seniorom prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym, zaspokojenie podstawowych potrzeb, niezależność i samodzielność. Należy zatem podejmować działania edukacyjne ukierunkowane właśnie na tę grupę społeczną, tak aby mogła ona się swobodnie poruszać w świecie osiągnięć technicznych.

W dzisiejszych czasach trudno funkcjonować aktywnie, nie posiadając umiejętności obsługi telefonu komórkowego, czy też nie rozumiejąc fenomenu Internetu. Obecna w każdym aspekcie życia mediatyzacja wywiera ogromny wpływ na funkcjonowanie jednostki. Media są częścią naszego życia, a korzystanie z nich stało się najczęstszą formą spędzania wolnego czasu. Nie można zapomnieć, że stanowią one także narzędzie kontroli społecznej, bowiem kreują panujące trendy, wpływają na swoich odbiorców. Umiejętne korzystanie ze środków masowego przekazu jest koniecznością, aby można było w sposób racjonalny, bezpieczny i przynoszący korzyści, przy minimalizowaniu negatywnych wpływów, z nich korzystać.

Żeby zrozumieć nowe media, należy podejmować edukację medialną, która ma na celu nie tylko praktyczną naukę obsługi nowych technologii, ale również przekazanie wiedzy teoretycznej. Z uwagi na szybki rozwój nie można poprzestać na edukacji medialnej zorganizowanej na etapie szkolnym. Trudno sobie wyobrazić, aby przez kilkanaście lat nie został wprowadzony do sprzedaży nowy telefon czy nowy komunikator społecznościowy. Zaprzestanie edukacji na etapie szkolnym spowoduje wykluczenie cyfrowe. W podejmowaniu edukacji medialnej nie można pomijać osób starszych. Nie należą oni wprawdzie do pokolenia cyfrowego, jednak zapewnienie im edukacji dostosowanej do ich możliwości zapobiegnie, pomimo wieku, ich wykluczeniu ze społeczeństwa cyfrowego. Mimo tego, że media stały się szansą na rozwój społeczeństwa i młode osoby dopatrują się tylko pozytywnych aspektów ich obecności, nie można zapominać o zagrożeniach,

jakie wynikają z rozwoju technologicznego w tym obszarze. Grupą najbardziej narażoną na niekorzystny wpływ nowych mediów są osoby starsze, które korzystając z nich, nie mają świadomości istniejących zagrożeń z tym związanych. Coraz powszechniejsza jest przestępczość cyfrowa, bardzo często skoncentrowana wokół osób starszych. Oszuści upodobili sobie tę grupę społeczną, bo łatwo wykorzystują ich zaufanie, potrzebę kontaktu z drugą osobą oraz niewiedzę. Stąd też instytucje państwowe, jak również społeczeństwo, powinny zadbać w tym zakresie o poszerzanie edukacji medialnej osób starszych, aby zapobiec ich alienacji i umożliwić samodzielne zadbanie o własne bezpieczeństwo w cyfrowym świecie.

Metodologiczne podstawy badań własnych

Prezentowane wyniki uzyskano w trakcie prowadzenia badań w ramach przygotowywania pracy licencjackiej „Edukacja medialna osób starszych”, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Podejmując badania naukowe, należy zdobyć jak najwięcej informacji, jak również określić przedmiot i cel badań. Określeniu konkretnych celów sprzyja proces badawczy. Według Earla Babbiego (2004, s. 110–112) badania eksploracyjne mają trzy cele: zaspokojenie ciekawości badacza oraz zrozumienie przedmiotu, zbadanie możliwości poszerzenia badań i wypracowanie metod do dalszych badań. Tego typu badania mają bardzo istotne znaczenie w naukach społecznych, ponieważ pozwalają rozeznaczyć temat i uzyskać przynajmniej przybliżone odpowiedzi na zadane pytania. Problemem badawczym jest to, co jest przedmiotem badań. Aby przystąpić do badań, należy najpierw zdobyć odpowiednią wiedzę, wykorzystując literaturę przedmiotu. Pytania zadawane w procesie badawczym mają się przyczynić do zaspokojenia ciekawości badawczej, a także do zrealizowania celu. Celem głównym prezentowanej pracy było zbadanie edukacji medialnej osób starszych. Na potrzeby tejże pracy zostały wyprowadzone problemy szczegółowe, takie jak:

1. W jaki sposób osoby starsze spędzały czas wolny?
2. Czym dla osób starszych była edukacja?
3. Jakie oferty edukacyjne kierowane były do osób starszych?
4. Jaką wiedzę na temat nowoczesnych mediów posiadały osoby starsze?
5. Z jakich form edukacji medialnej korzystały?
6. Kto i w jakim zakresie motywował osoby starsze do edukacji medialnej?
7. W jaki sposób rozwijały swoje umiejętności medialne?
8. W jaki sposób w życiu codziennym wykorzystywały nowoczesne technologie?

Powyższe problemy badawcze przyczyniły się do wyboru instrumentu metodologicznego, jakim jest sondaż diagnostyczny. Jak opisuje Stefan Nowak (1985, s. 21–22), ten instrument badawczy pozwala na zbadanie zjawisk społecznych, opinii, jak również poglądów danej zbiorowości. Są to badania oparte na dokonaniu selekcji osób spośród danej zbiorowości. Zastosowanie badań ilościowych umożliwia zbadanie dużej liczby osób w stosunkowo krótkim czasie. Jako technikę zastosowano ankietę, która pozwala uczestnikom na zachowanie anonimowości, oraz narzędzie, jakim jest kwestionariusz ankiety. W związku z tym, że tego typu badania mogą się odbywać bez udziału ankietera, istnieje większe prawdopodobieństwo udzielania szczerych odpowiedzi. Pytania zawarte w ankiecie były otwarte, jak również zamknięte. Do odpowiedzi zastosowano odpowiednio dobraną kafeterię, czyli zestaw możliwych odpowiedzi. W procesie badawczym bardzo istotne jest dokonanie doboru osób biorących udział w badaniu. Jak określił Mieczysław Łobocki (2011, s. 23), jest to wyselekcjonowanie do celów badawczych konkretnej liczby osób z danej zbiorowości, które są w zainteresowaniu badacza. Na potrzeby przeprowadzenia badań dokonano doboru próby określanej mianem przejściowej, czyli mieszczącej się w przedziale pomiędzy 30 a 100 osób. W tabeli 1 przedstawiono charakterystykę wybranej próby badawczej.

Tabela 1. Zestawienie danych osób biorących udział w badaniu

Kryterium	Kategoria	N = 50	%
Płeć	kobieta	29	58
	mężczyzna	21	42
Wiek	od 60–75	33	66
	od 76–90	13	26
	powyżej 90	4	8
Stan cywilny	panna/kawaler	3	6
	mężatka/żonaty	22	44
	wdowa/wdowiec	21	42
	rozwódka/rozводnik	4	8
Aktywność zawodowa	rencistka/rencista	4	8
	emerytka/emeryt	32	64
	bezrobotna/bezrobotny	1	2
	aktywny(a) zawodowo	13	26

Stan rodziny	zamieszkujący(a) samotnie	20	40
	zamieszkujący(a) wspólnie z rodziną	30	60
Wykształcenie	podstawowe	11	22
	zawodowe	21	42
	średnie	11	22
	wyższe	7	14

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane uzyskano na podstawie metryczki, która została zamieszczona w kwestionariuszu ankiety. Wyboru próby dokonano z uwzględnieniem podziału osób starszych przyjętego przez WHO (World Health Organization). Badania zostały przeprowadzone w 2020 roku na terenie gminy Zielonki znajdującej się w powiecie krakowskim.

Edukacja medialna osób starszych w świetle wyników badań własnych

Edukacja, jakkolwiek by nie była rozumiana, służy zawsze do zdobywania wiedzy. W obszarze nowych technologii, z uwagi na szybkie tempo zmian, jakie są wprowadzane, niezbędne stało się zdobywanie, poszerzanie, a także uzupełnianie wiedzy w tym zakresie bez względu na wiek, wykształcenie czy też status społeczny. Aby dowiedzieć się, czy osoby starsze były zainteresowane podejmowaniem działań edukacyjnych, spróbowano uzyskać informacje na temat ich ogólnej wiedzy dotyczącej edukacji. Na podstawie udzielonych odpowiedzi dokonano analizy pod kątem aktywności edukacyjnej seniorów, z rozgraniczeniem na płeć i wykształcenie. Samo pojęcie edukacji jako formę samodzielnego zdobywania wiedzy rozumiało jedynie 14% ankietowanych, dla 50% były to tylko zorganizowane formy nauki, natomiast 66% uznało edukację za każdą formę zdobywania wiedzy. Z analizy powyższych danych w zestawieniu z wykształceniem wynika, że wszystkie osoby z wykształceniem wyższym uznały edukację za każdą formę zdobywania wiedzy. Z tym sposobem określenia edukacji zgodziło się też 80% badanych posiadających wykształcenie średnie oraz 72,7% osób z wykształceniem podstawowym. Natomiast w odniesieniu do pojęcia edukacji medialnej 58% respondentów rozumiało to pojęcie jako naukę obsługi komputera, telefonu; 50% – jako nabywanie umiejętności świadomego korzystania ze środków

masowego przekazu, a tylko 22% – jako udział w kursach internetowych. Po dokonaniu analizy udzielonych odpowiedzi z uwzględnieniem wykształcenia uzyskano dane zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Rozumienie pojęcia edukacji medialnej w odniesieniu do poziomu wykształcenia

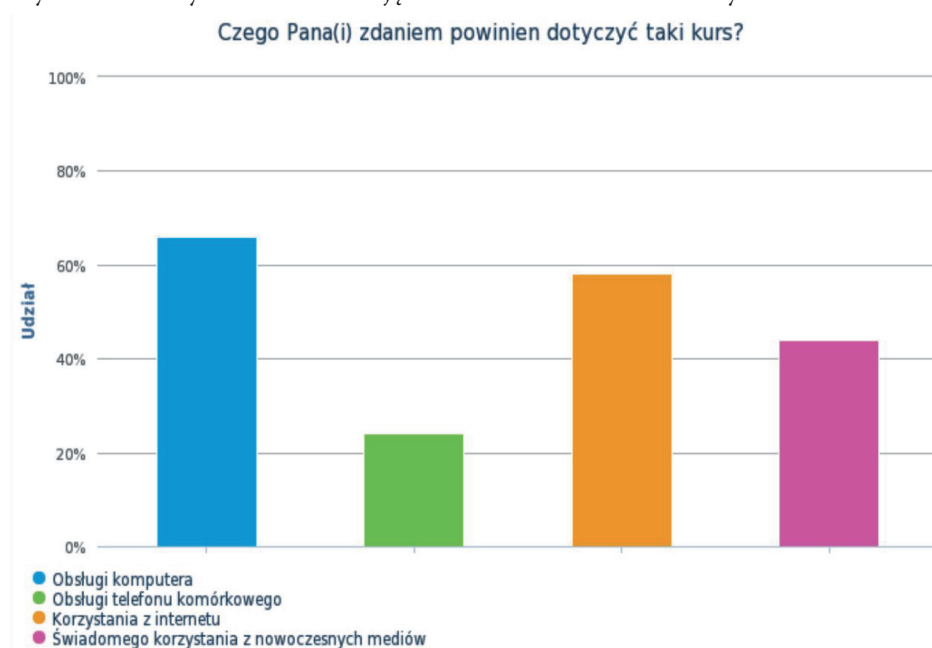
Wykształcenie	Nauka obsługi komputera	Udział w kursach internetowych	Nabywanie umiejętności świadomego korzystania ze środków masowego przekazu
Podstawowe	90,9%	9,1%	18,2%
Zawodowe	57,1%	28,6%	42,9%
Średnie	63,3%	18,2%	72,7%
Wyższe	–	100%	85,7%

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z uzyskanych wyników, wykształcenie ma znaczenie w odniesieniu do samego definiowania pojęcia edukacji medialnej. Im wyższe wykształcenie, tym lepsze rozumienie tego pojęcia. Natomiast na zadane pytanie: przez jakie narzędzia lub formy działania odbywa się edukacja medialna, większość respondentów odpowiedziała, że przez telewizję i radio (56%), a także Internet (54%). Według 38% respondentów – przez uczestnictwo w zajęciach edukacyjnych organizowanych w domach kultury; uniwersytety trzeciego wieku zostały wskazane przez 30%, a tylko 18% osób biorących udział w badaniach uważało, że taką funkcję spełnia telefon komórkowy. Portale społecznościowe zostały wskazane przez 12%, najmniej osób wybrało reklamę. W odniesieniu do form, jak i metod, przez które odbywa się edukacja medialna, uzyskano informacje, że 70% osób starszych biorących udział w badaniu nigdy dotąd nie brało udziału w żadnym kursie stacjonarnym, 16,7% odbyło kurs komputerowy, 13,3% podejmowało naukę języka obcego, 6,7% – uczestniczyło w kursie ogrodnictwa a 3,3% – w kursie kulinarnym. Analizując te dane w zestawieniu z wykształceniem, można stwierdzić, że nie brało udziału w żadnym kursie zorganizowanym: 90,9% osób z wykształceniem podstawowym, 81% respondentów o wykształceniu zawodowym oraz 54,4% z wykształceniem średnim. Wszystkie osoby z wykształceniem wyższym podejmowały naukę na kursach językowych, a 28,6% – z obsługi komputera. Na podstawie uzyskanych wyników można uznać jednoznacznie, że im wyższe wykształcenie, tym częściej kontynuowana jest edukacja w życiu dorosłym. Respondenci uznali,

że kursy ułatwiające korzystanie z nowych mediów powinny być organizowane przez: urząd gminy/miasta (84%), koła zainteresowań (14%) oraz społeczność lokalną (2%). Zapewne wynik taki osiągnięto z uwagi na dostępność takich kursów na obszarze wiejskim. Ponadto argumentem przemawiającym za tym, aby organizacją zajęły się instytucje państwowe, są koszty takich kursów. Osoby starsze funkcjonują w przekonaniu, że jeśli kursy zorganizuje społeczność lokalna albo urząd państwowy, to będą one bezpłatne. Podobnie wybór miejsca, w którym powinny odbywać się takie kursy, zapewne jest podyktowany specyfiką grupy badawczej. Spośród respondentów 44% wskazało na najbliższą szkołę, 36% – świetlicę środowiskową, a 16% – siedzibę organizatora kursu. Tylko 4% wskazało inne miejsce, bez dokładnego określenia, gdzie miałyby się one odbywać.

Wykres 1. Tematy kursów wzbudzające zainteresowanie osób starszych

Źródło: opracowanie własne.

Z danych zaprezentowanych na wykresie 1 wynika, że największym zapotrzebowaniem w tej grupie wiekowej cieszyła się organizacja kursów dotyczących obsługi komputera, umiejętnego posługiwania się Internetem oraz świadomego korzystania z nowoczesnych mediów. Analizując zapotrzebowanie na kursy

w zestawieniu z aktywnością zawodową respondentów, można dojść do wniosku, że potrzebę organizowania kursów obsługi komputera zauważyły wszystkie osoby bezrobotne, a także 75% rencistów, 59,4% emerytów i 76,9% osób aktywnych zawodowo. Zapotrzebowanie na kursy obsługi telefonu komórkowego było największe wśród emerytów (31,3%), zaś nieco mniejsze wśród rencistów (25%) i aktywnych zawodowo (7,7%). Zainteresowanie kursem z zakresu korzystania z Internetu wskazało 76,9% aktywnych zawodowo, 53,1% emerytów oraz 50% rencistów. Kolejno w kursie dotyczącym świadomego korzystania z mediów chętnie uczestniczyliby przede wszystkim ankietowani aktywni zawodowo – 76,9%, następnie renciści – 50% oraz emeryci – 31,3%. Dokonując podziału uzyskanych danych ze względu na płeć respondentów, uzyskano wyniki zawarte w tabeli 3.

Tabela 3. Zainteresowanie tematyką kursów w zależności od płci

	Kobieta	Mężczyzna
Obsługa komputera	69%	61,9%
Obsługa telefonu	6,9%	47,6%
Korzystanie z Internetu	62,1%	52,4%
Świadome korzystanie z mediów	41,4%	47,6%

Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionych wyników jednoznacznie wynika, że obie grupy na pierwszym miejscu zauważają zapotrzebowanie na kursy z zakresu obsługi komputera.

Aby uzyskać informacje na temat zdania osób starszych w zakresie ich edukacji medialnej, zadano respondentom pytanie dotyczące pozyskania wiedzy w tym zakresie. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że seniorzy opanowali obsługę urządzeń medialnych przy pomocy rodziny (42%) oraz przez samodzielną naukę (32%). Ze wsparcia znajomych osób skorzystało w tym zakresie 14% ankietowanych, a pozostałe 12% zdecydowało się na kursy zorganizowane i prowadzone przez wykwalifikowaną kadrę. Taki stan może być efektem małej dostępności tego rodzaju kursów ukierunkowanych na osoby starsze.

Kolejno poddano analizie uczestnictwo osób starszych w szkoleniach zorganizowanych przy użyciu nowoczesnych technologii, z podziałem na wykształcenie, uzyskując następujące wyniki. W kursach z zakresu obsługi poczty internetowej wzięło udział 4,8% badanych z wykształceniem zawodowym, 27,3% – z wykształceniem średnim oraz 14,3% – z wykształceniem wyższym. Najwięcej

uczestników kursu obsługi komunikatorów społecznościowych znalazło się w grupie osób z wykształceniem średnim 18,2%, następnie –14,3% – z wyższym i 9,5% – z zawodowym. Osoby z wykształceniem podstawowym w tym zestawieniu zadeklarowały dopiero udział w kursach korzystania z Internetu – 9,1%, w których brało udział również 9,5% ankietowanych z wykształceniem zawodowym, 18,2% – średnim oraz największa liczba osób – 57,1% – z wykształceniem wyższym. Spośród respondentów z wykształceniem podstawowym aż 90,9% nie brało udziału w żadnym kursie, z zawodowym – 85,7%, średnim – 63,6% oraz 28,6% – z wyższym. Z powyższych danych wynika więc, że osoby z wyższym wykształceniem zdecydowanie częściej biorą udział w zorganizowanych kursach i są nastawione na podnoszenie swoich kwalifikacji i edukację całościową. Nie można natomiast jednoznacznie stwierdzić, że osoby starsze nie są zainteresowane udziałem w kursach, gdyż na pytanie, czy takie kursy z zakresu obsługi komputera są potrzebne, aż 90% respondentów odpowiedziało twierdząco, 8% nie wypowiedziało się w tej kwestii, a tylko 2% uważa, że takie kursy nie są potrzebne. Widoczne zapotrzebowanie na organizację takich kursów dla osób starszych zestawiono z deklaracją chęci uczestnictwa w takim kursie, uzyskując wyniki zawarte w tabeli 4.

Tabela 4. Zapotrzebowanie na kursy obsługi komputera lub korzystania z Internetu a deklaracja chęci udziału w nich

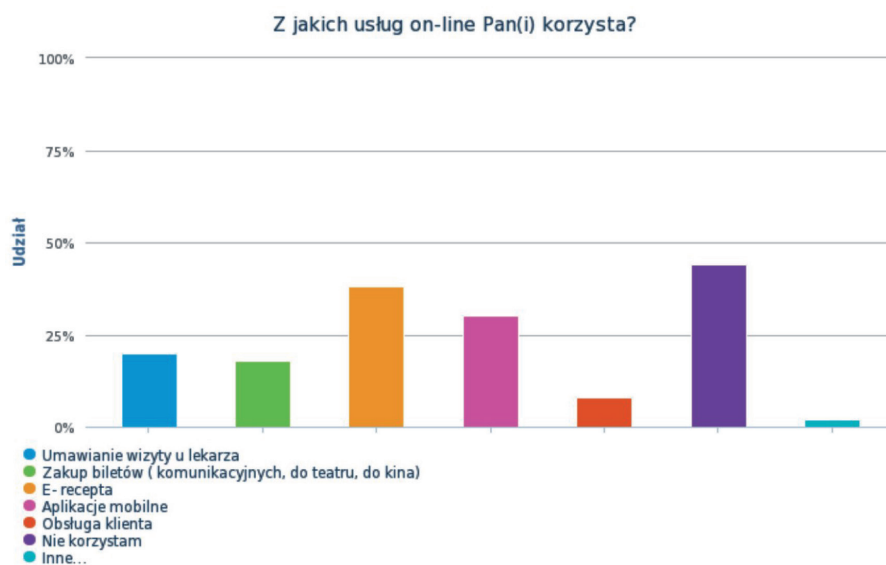
Czy kursy są potrzebne?	Wyraża chęć uczestnictwa	Nie wyraża chęci uczestnictwa	Nie wie
tak	73,3%	13,3%	13,3%
nie	–	100%	–
nie mam zdania	–	25%	75%

Źródło: opracowanie własne.

Wynik przeprowadzonego zestawienia świadczy o tym, że osoby starsze uważają konieczność organizowania kursów w zakresie nowych mediów, jednak wycofują się z podejmowania wyzwania uczestnictwa w nich. Powyższe dane wskazują na braki w obszarze edukacji seniorów, bo, z definicji, człowiek obawia się tego, czego nie zna. Być może takie podejście jest efektem widocznych w ciągu ostatnich lat zaniedbań w zakresie edukacji bądź też w wyrabianiu nawyku podejmowania edukacji całościowej. Osoby starsze chcą aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, o czym może świadczyć to, że mają dostęp do Internetu

w miejscu zamieszkania. Nawet wśród respondentów mieszkających samotnie 60% zadeklarowało, że dysponuje Internetem, a już zdecydowana większość (80%) tych zamieszkujących wspólnie z rodziną. Internet w ich miejscu zamieszkania mógł zatem zostać zainstalowany na potrzeby innych członków rodziny. Spośród osób mieszkających samotnie 45% posiada komputer, a wśród tych zamieszkujących z rodziną – 63,3%. Należy uwzględnić, że ankietowani mogą mieć możliwość korzystania z innego medium niż komputer. Być może pośród osób mieszkających samotnie, jak i z innymi członkami rodziny, i mających Internet, a niedeklarujących posiadanie komputera, znajdują się osoby dysponujące tabletem. To, czy seniorzy mieszkają samotnie, czy z rodziną znacząco wpływa również na korzystanie przez nich z komunikatorów społecznościowych. Używało ich 30% ankietowanych mieszkających z rodziną i 53,6% żyjących samotnie. Przy czym najczęściej kontaktowali się ze znajomymi (57,9%), w dalszej kolejności z dziećmi (21,1%), wreszcie na równi (po 10,5%) – z wnukami i innymi bliżej nieokreślonymi osobami oraz. Aby pozyskać dane świadczące o korzystaniu w życiu codziennym z nowych mediów, zadano respondentom pytanie, z jakich usług online korzystają. Wyniki przedstawiono na wykresie 2.

Wykres 2. Usługi online

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z powyższego wykresu, duża grupa (44%) ankietowanych osób starszych nie korzystała z usług online. W obecnych czasach stanowi to coraz większy problem zarówno dla tych osób, jak i dla ich prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Trudno sobie wyobrazić, jak życie tych osób będzie wyglądało w niedalekiej przyszłości, skoro nawet po wizycie u lekarza pierwszego kontaktu otrzymuje się e-receptę, a potwierdzenie konsultacji u specjalisty coraz częściej wymaga zalogowania do systemu komputerowego. Jeśli wskaźnik osób niekorzystających z aplikacji mobilnych nadal będzie się utrzymywać na tak wysokim poziomie (38%), może to stanowić przeszkodę dla prawidłowego ich funkcjonowania, jak również zaspokajania podstawowych potrzeb.

Według respondentów największy problem na polu korzystania z nowych technologii stanowi brak wiedzy w tym zakresie (54%). Założenie konta na portalu internetowym było kłopotliwe dla 26%. Jako problem w zakresie korzystania z nowoczesnych technologii określiło brak dostępu do komputera, telefonu komórkowego czy też Internetu 22% respondentów. Dla 20% – trudnością powodował brak samouczków, które umożliwiłyby samodzielne zdobywanie wiedzy w tym zakresie, a tylko 2% wskazało na inne problemy bez dokładnego wskazania jakie. W wyniku analizy pozyskanych danych w zestawieniu z wykształceniem respondentów stwierdzono, że aż 90,9% osób z wykształceniem podstawowym za największą przeszkodę w korzystaniu z nowoczesnych technologii uznało brak wiedzy w tym zakresie (tabela 5).

Tabela 5. Wykształcenie a korzystanie z nowoczesnych technologii

	Podstawowe	Zawodowe	Średnie	Wyższe
Dostępność komputera, telefonu komórkowego, Internetu	–	28,6%	27,3%	28,6%
Założenie konta w portalu bądź aplikacji	–	28,6%	45,5%	28,6%
Brak samouczków jak zacząć korzystać	–	19%	18,2%	57,1%
Brak wiedzy w tym zakresie	90,9%	47,6%	27,3%	57,1%
Inne	9,1%	–	–	–

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z powyższej tabeli, dla osób z podstawowym wykształceniem dostęp do komputera, telefonu czy też Internetu nie stanowią problemu, inaczej

sytuacja wygląda w przypadku osób z wykształceniem zawodowym, średnim czy też wyższym.

Z udzielanych odpowiedzi wynika, że osoby starsze, im dłużej są aktywne, tym bardziej odsuwają w czasie moment, kiedy będą wymagały opieki osób trzecich.

Podsumowanie

Edukacja medialna jest kluczowym zagadnieniem w walce o aktywizację seniorów po zakończeniu pracy zawodowej. W obecnych czasach trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie bez dostępu do Internetu, zwłaszcza w dobie pandemii koronawirusa, która to wymusiła odmienne podejście do nawet najprostszych czynności takich jak zrobienie zakupów. Teleporady, e-recepty, ograniczenia w kontaktach – to wszystko pokazuje, jak ważnym elementem jest kontynuacja edukacji nawet w podeszłym wieku, aby seniorzy mogli funkcjonować w społeczeństwie informacyjnym.

Jak podkreśla N.G. Pikuła (2020, s. 73–78), to właśnie ci najstarsi znaleźli się w najtrudniejszej sytuacji, przez możliwość zarażenia się, a więc i narażenia własnego życia. Rozwiązania proponowane przez rząd skupiają się na dystansie i odosobnieniu, więc osoby starsze, które nie posiadają kompetencji medialnych, są skazane na odizolowanie od części społeczeństwa, nawet tego z najbliższego otoczenia. Aktywność społeczna stanowi jednak podstawę prawidłowego funkcjonowania jednostki. Jak opisuje Grażyna Orzechowska (2006, s. 275), działania społeczne są istotne w każdym wieku, lecz w odniesieniu do osób starszych mają one szczególne znaczenie. Według jej badań, przeprowadzonych w grupie 1027 seniorów zamieszkujących duże miasto, aż 50% nie zna bądź nie wykazuje zainteresowania instytucjami i stowarzyszeniami, które ułatwiają osobom starszym działalność społeczną. Wyniki badań dotyczące miejsca, gdzie powinny odbywać się kursy dla osób w podeszłym wieku, pomimo upływu lat, mają swoje odzwierciedlenie w badaniach przeprowadzonych w 2006 roku. N. Pikuła (2020, s. 73–78) zauważa również, że niepodjęcie przez społeczeństwo żadnych działań ukierunkowanych na seniorów może spowodować ich wykluczenie z życia społecznego. Jak pokazały badania, jeżeli nawet takie inicjatywy już są podejmowane, tylko nieliczna grupa z nich korzysta, co może świadczyć o braku dostępności lub niedostosowaniu propozycji edukacyjnych do możliwości tej grupy wiekowej.

Bardzo istotny wpływ na podejmowanie edukacji przez osoby starsze ma wykształcenie. Zostało to potwierdzone w badaniach przeprowadzanych przez

Mieczysława Marczyka (2006, s. 350) na Lubelskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku, gdzie według danych za lata 2004/2005 w zajęciach uczestniczyło 54,8% respondentów z wykształceniem wyższym, 44,2% z wykształceniem średnim i zaledwie 1% z niepełnym średnim. Wykształcenie ma zdecydowany wpływ na jakość życia oraz podejście do tematu edukacji całościowej, o czym pisze Anna Mirczak (2020), zauważając, że samotność jest jednym z problemów geriatrycznych. Pomimo osiągnięcia wieku emerytalnego osoby podejmujące działania edukacyjne dłużej pozostają aktywne, co jest kluczem do przeciwdziałania samotności. Z przeprowadzonych badań jednoznacznie wynika, że osoby starsze chciałyby aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, jednak zbyt szybko postępujący rozwój technologiczny powoduje u nich obawę i lęk przed tym, czego nie znają. Powoli zaczynają się wycofywać z aktywności, stają się biernymi obserwatorami zmian, jakie następują jedna po drugiej. Posiadanie kompetencji w obszarze nowych mediów jest o tyle istotne, że nie tylko ułatwia funkcjonowanie, jak już wspomniano wcześniej, ale także sprzyja utrzymaniu czy też zacieśnianiu kontaktów z rodziną i znajomymi. Jak wynika z przeprowadzonych badań, osoby starsze są zainteresowane nauką obsługi komputera, korzystania z Internetu, co znajduje potwierdzenie w badaniach Joanny Kukier (2018, s. 44–47). Pomimo świadomości, jak bardzo przydatna, a nawet konieczna, jest edukacja medialna, większość seniorów nie podejmuje żadnych działań w kierunku jej poszerzania.

Wnioski

W świetle poczynionych analiz nie ulega wątpliwości, że należy stworzyć odpowiednie warunki do podejmowania edukacji medialnej oraz poszerzyć działania wspomagające aktywność osób starszych. Osoby aktywne chętniej decydują się na podejmowanie działań edukacyjnych, co będzie miało swoje odzwierciedlenie w ich uczestnictwie w życiu społecznym w pełnym wymiarze, jak również w sposób znaczący wpłynie na ich bezpieczeństwo. Aby zapobiec wykluczeniu cyfrowemu, należy podjąć działania motywacyjne już na wcześniejszych etapach życia. Umożliwienie edukacji całościowej oraz motywowanie do jej podejmowania pozytywnie wpłyną na wizję uczenia się także na starość. Poprzez stymulowanie rozwoju i promowanie aktywnego stylu życia zostaną wpojone zasady, które w późniejszym okresie zaowocują pozytywnym i kreatywnym myśleniem w kontekście nowinek technologicznych. Szczególnym wsparciem należałoby objąć osoby samotnie zamieszkujące, tak aby umożliwić im jak najdłuższe życie bez konieczności opieki instytucjonalnej. Organizacje rządowe, samorządowe

oraz społeczne powinny wspólnie podjąć działania mające na celu wspieranie osób starszych w podejmowanej edukacji medialnej. Nie chodzi tylko o wsparcie finansowe, ale przede wszystkim – merytoryczne, a także inicjowanie oraz inspirowanie do podejmowania działań edukacyjnych. Należy w tych działaniach uwzględnić opracowanie programów rządowych i lokalnych ukierunkowanych na tę grupę społeczną, biorących pod uwagę ich zapotrzebowanie oraz predyspozycje.

Streszczenie: Istnieje współcześnie konieczność wyrównywania szans przedstawicieli pokolenia, które dorastało w czasach analogowych. Jest to konieczny warunek, aby umożliwić im życie w społeczeństwie, a nie na jego marginesie. Głównym celem niniejszego opracowania jest ukazanie, jak ważnym elementem życia każdego człowieka jest edukacja, uwypuklenie konieczności zintensyfikowania działań edukacyjnych, zwłaszcza w kontekście osób starszych, aby zapobiec ich wykluczeniu. Jak zauważają Agnieszka Ogonowska i Grzegorz Ptaszek (2015, s. 9), edukacja medialna w obecnych czasach jest rozumiana jako interdyscyplinarny obszar wiedzy. Nie polega ona tylko na kształceniu, ale jej ważnym elementem jest doskonalenie kompetencji informacyjnych. Aby móc w sposób rzeczywisty zaprezentować istniejący problem dotyczący edukacji medialnej w odniesieniu do osób starszych, przeprowadzono badania eksploracyjne, które najbardziej wpisują się w nauki społeczne. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, w którym udział wzięło 50 osób. Przedstawiono wyniki badań własnych dotyczących edukacji medialnej, w tym sposobu rozumienia tego pojęcia przez osoby starsze. Zaprezentowano ich umiejętności medialne i oczekiwania oraz przeszkody, jakie napotykały na drodze do poznania świata mediów. Jak pokazały badania, edukacja osób starszych jest mocno ograniczona, podczas gdy sama edukacja jest jednym z elementów zapobiegających samotności, a więc jednemu z wielkich problemów geriatrycznych.

Słowa kluczowe: zmiana społeczna, aktywność osób starszych, edukacja medialna, edukacja osób starszych, kompetencje medialne, znajomość mediów

Abstract: Nowadays, it is necessary to give equal opportunities to the generation that grew up in analogue times. This is a necessary condition to enable them to live in a society, not on the margin. The main goal of this study is to show how important education is in the life of every human being, to show the need to intensify educational activities, especially in the context of older people, to prevent their exclusion. As described by Agnieszka Ogonowska and Grzegorz Ptaszek (2015, p. 9), nowadays media education is understood as an interdisciplinary area of knowledge. It is not only about education, its important element is

the improvement of information competences. In order to be able to present the existing problem of media education in relation to the elderly in a real way, exploratory studies were carried out, which are the most relevant to social sciences. The diagnostic survey method was used, in which 50 people participated. Below are presented the results of the author's own research on media education as the very concept understood by older people. Their media skills and expectations as well as obstacles they encounter on the way to getting to know the world of the media were presented. Research has shown that the education of the elderly is very limited, and education itself is one of the elements preventing loneliness, and thus one of the great geriatric problems.

Keywords: social change, active aging, media education, education of the elderly, media competences, knowledge of the media

Bibliografia

- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kukier, J. (2018). Edukacja medialna seniorów. Dobre praktyki na przykładzie działań Lubelskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku. *Kognitywistyka i Media w Edukacji*, 1, 39–49. Pozyskano z: https://www.researchgate.net/profile/Joanna_Kukier/publication/328440069_Edukacja_medialna_seniorow_Dobre_praktyki_na_przykladzie_dzialan_Lubelskiego_Uniwersytetu_Trzeciego_Wieku/links/5e5d0a5f299bf1bdb84b4013/Edukacja-medialna-seniorow-Dobre-praktyki-na-przykladzie-dzialan-Lubelskiego-Uniwersytetu-Trzeciego-Wieku.pdf [dostęp 22.02.2021].
- Łobocki, M. (2011). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Mandrzejewska-Smól, I. (2018). *Aktywność edukacyjna i zawodowa osób w wieku emerytalnym w perspektywie pomyślnego starzenia się. Diagnoza wybranych problemów*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Marczuk, M. (2006). Podłoże, kształtowanie się i narodziny Lubelskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku. W: S. Steuden, M. Marczuk (red.). *Starzenie się a satysfakcja z życia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mirczak, A. (2020). Wybrane rozwiązania z zakresu telezdrowia w dobie pandemii COVID-19. W: N.G. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac (red.), *Wybrane krajowe i międzynarodowe aspekty polityki społecznej w czasie pandemii koronawirusa* (s. 151–163). Kraków Wydawnictwo «scriptum».
- Nowak, S. (1985). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Nowak-Dziemianowicz, M. (2018). Etyczny wymiar edukacji. Zobowiązanie wspólnoty czy balast przeszłości. W: J. Madalińska-Michalak, N.G. Pikuła (red.), *Edukacyjne konteksty współczesności z myślą o przyszłości* (s. 173–189). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nowicka, A. (red.) (2010). *Wybrane problemy osób starszych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ogonowska, A. Ptaszek, G. (red.) (2015). *Edukacja medialna w dobie współczesnych zmian kulturowych, społecznych i technologicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Orzechowska, G. (2006). Społeczna aktywność osób starszych i jej główne uwarunkowania. W: S. Steuden, M. Marczuk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia* (s. 273–279). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pikuła, N.G. (2016). *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pikuła, N.G. (2020). Aktywność społeczno-edukacyjna seniorów w sytuacji pandemii – wyzwania dla polityki społecznej. W: N.G. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac (red.), *Wybrane krajowe i międzynarodowe aspekty polityki społecznej w czasie pandemii koronawirusa* (s. 73–88). Kraków: Wydawnictwo «scriptum».
- Szatur-Jaworska, B. Błądowski, P. Dziegielewska, M. (2006). *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr.
- Szczepański, J. (1979). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Zdebska, E. (2015). Aktywność i aktywizacja seniorów w kontekście starzejącego się społeczeństwa. Wybrane zagadnienia. W: M. Chrost, A. Grudziński (red.), *Jesień życia. Wybrane konteksty postrzegania i doświadczenia starości oraz aktywizacji seniorów* (s. 175–188). Kraków: Akademia Ignatianum: Wydawnictwo WAM.